

УДК 336.717.061 (045)

І. Л. Окуневич, М. Ю. Гревцева

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпропетровськ

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕФІНАНСУВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено сучасний стан банківської системи України, проведено аналіз діяльності НБУ з рефінансування комерційних банків у 2014–2015 роках та запропоновані шляхи вдосконалення рефінансування банків.

Ключові слова: рефінансування, облікова ставка, ставка рефінансування, операції РЕПО, стабілізаційний кредит.

В статье исследовано современное состояние банковской системы Украины, проведен анализ деятельности НБУ по рефинансированию коммерческих банков в 2014–2015 годах и предложены пути совершенствования рефинансирования банков.

Ключевые слова: рефинансирование, учетная ставка, ставка рефинансирования, операции РЕПО, стабилизационный кредит.

The article researches the current state of the banking system of Ukraine, conducting the analysis of the National Bank of Ukraine activities on refinancing of commercial banks in 2014–2015 and suggesting ways to improve refinancing of the banks.

Keywords: refinancing, discount rate, refinancing rate, REPO operations, stabilization loan.

На сучасному етапі функціонування вітчизняного грошово-кредитного ринку рефінансування банків є цілком сучасним і необхідним інструментом монетарної політики та одним із визначальних факторів стабілізації фінансових ринків, особливо за умов в яких зараз є Україна. Події останнього року продемонстрували явні протиріччя існуючого механізму рефінансування банків. Зокрема, його вибіркового характеру та недостатнього контролю з боку Національного банку України за використанням банками отриманих ресурсів, що не сприяє посиленню кредитної активності банків саме у взаємодії з реальним сектором економіки. Тому на сьогодні застосування цього монетарного інструменту впливу на ліквідність банківських установ не позбавлено певних недоліків. Отже, виникає необхідність подальших теоретичних досліджень і пошуку практичних рішень, спрямованих на покращення механізму рефінансування банків у нашій країні, недопущення неконтрольованого рефінансування, яке може спричинити ріст інфляції.

Окремі питання організації процесу рефінансування банків в Україні досліджено у багатьох наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених. Найвагоміший внесок у дослідження даної проблеми зроблено в наукових працях О. Барановського, О. Вовчак, Н. Гребеник, О. Дзюблюка, А. Гальчинського, В. Корнєєва, Т. Косової, В. Міщенко, С. Міщенко, А. Мороза, С. Науменкової, О. Папаїки, М. Савлука, А. Сомик, В. Стельмаха, В. Ющенко та ін. Досліджуючи сучасну практику використання цього інструменту та його важелів центральними банками, автори наголошують на необхідності вдосконалення рефінансування вітчизняних банків Національним банком України з урахуванням особливостей національної банківської системи [5].

Метою статті є дослідження економічної сутності рефінансування банків, аналіз проведення операцій рефінансування вітчизняних банків Національним

банком України та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення застосування цього монетарного інструменту.

Україна зараз переживає гостру внутрішньополітичну та фінансово-економічну кризу, яка в значній мірі порушила функціонування кредитної системи і стала причиною банківської кризи. Анексія Криму, військові дії на сході країни, падіння виробництва, втеча капіталів, скорочення робочих місць, інфляція, девальвація національної валюти – це далеко не повний перелік негативу, з чим сьогодні зіткнулася економіка. Банки втратили свої активи в Криму та в зоні АТО: мережі відділень з усією технікою і сховищами, каси, банкомати. Ще однією проблемою стало неповернення кредитів позичальниками проблемних областей. Багато банків кредитували промислові підприємства даних регіонів. Суми кредитів були суттєвими. Більше того, підприємства-експортери, як правило, залучали валютні позики. Про важкий стан банкірів красномовно говорять і фінансові показники. За підсумками 2014 року українські банки отримали 52,966 млрд грн збитків, а до 1 березня 2015 року, після відображення реальної картини у звітності на вимогу Нацбанку, сума збитків зросла ще на 74,5 млрд грн. Відрахування в резерви за рік перевищили 98 млрд дол. – це сума характеризує в якійсь мірі глибину кризи [7].

Нестабільність валютного курсу вплинуло на панічний настрій українців: гроші стали масово забирати з банків. Поведінка вкладників, які виносять депозити, була викликана декількома цілком очевидними причинами. Серед них – прагнення забрати гривню, яка стрімко дешевшала, і перевести її у тверду валюту, бажання зберегти заощадження через недовіру до банків, спроба сховати під матрацом гроші («а раптом завтра війна?»). В економічній теорії таке явище називають *bankrun* – втеча вкладників. Щоб утримати вкладників, які розбігалися, банки мало не щотижня збільшували ставки за вкладами. Особливо привабливі були ставки за депозитами в національній валюті, які досягали в деяких банках 24–26% річних. Це говорить не тільки про те, що банки намагаються наввипередки бігати з інфляцією (яка за підсумками I кварталу 2015 року становить не менше 28%). Вони ще й дуже стараються утримати існуючих і залучити нових вкладників. Втім, повинно бути ясно, що неадекватно високі ставки – ознака проблемного банку. За даними НБУ, за 2014 рік вилучено з банків третину депозитів, а це 126 млрд грн, з них 59,5 млрд грн депозитів в національній валюті та 9,1 млрд дол. в інвалюті [7]. З початку 2015-го року кошти фізичних осіб у банках зменшилися ще на 17,6 млрд грн. В результаті загальний обсяг вкладів фізичних осіб до березня скоротився до 345 млрд грн [7].

З такими показниками і триваючим відтоком депозитів було б дивно, що банки не відчувають потреби в ресурсах, виникають проблеми з ліквідністю, простежується невиконання банками своїх зобов'язань перед кредиторами та вкладниками, що ще більше вдаряє по спокою вкладників.

У разі вичерпання можливостей поповнити свої резерви з вторинних джерел (наприклад, на міжбанківському кредитному ринку або ринку цінних паперів) комерційні банки звертаються до центрального банку для надання додаткових резервів на кредитній основі, щоб вони могли своєчасно розраховуватися з вкладниками і кредиторами. У такій ситуації вирішальним є роль НБУ як кредитора останньої інстанції, який здійснює підтримку ліквідності комерційних банків шляхом рефінансування. Рефінансування – це один із поширених інструментів,

який полягає у забезпеченні центральним банком комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі.

Доцільно відзначити, що рефінансування можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні рефінансування передбачає отримання кредитними установами позичок від різних суб'єктів, у тому числі й на міжбанківському ринку.

У вузькому розумінні рефінансування необхідно розглядати як кредитування центральним банком кредитних установ [6].

Нормативно-правовими актами передбачається, що Національний банк здійснює рефінансування банків через принципи:

1) тільки в межах встановлених Національним банком грошових обмежень і обсягів. Обсяг регулюючих операцій визначається на підставі аналізу ситуації на ринку. Індивідуальні рішення приймаються тільки за наявності висновку про відповідність цільовим завданням грошово-кредитної політики НБУ.

2) тільки платоспроможним банкам. Банк повинен виконувати свої грошові зобов'язання і не мати простроченої заборгованості за кредитами Нацбанку.

3) під надійне забезпечення (виняток – овернайт без забезпечення). В якості забезпечення приймаються державні облігації уряду та фінансових інструментів з урядовою гарантією. Залежно від ліквідності інструменту/об'єкта застави визначається можливий розмір кредиту від вартості застави.

4) на платній основі – за користування кредитами рефінансування стягується обґрунтована плата. Установлюючи офіційну облікову ставку, центральний банк визначає вартість залучених кредитних ресурсів комерційними банками. Національний банк України здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, не нижчою, ніж облікова ставка Нацбанку. Чим більше облікова ставка, тим вища вартість кредитів рефінансування. У договорах з рефінансування між НБУ і банками є пункт, що передбачає автоматичну зміну ставки за кредитами рефінансування, в разі зміни облікової ставки НБУ з моменту її зміни [1].

В даний час, при введенні з 4 березня 2015 нової облікової ставки НБУ на рівні з 19,5 до 30% річних, ставки з рефінансування становлять 33% річних. Природно, взявши за такою ставкою ресурси банк автоматично віднесе ці витрати на позичальника, видаючи кредити під 3 5% річних і вище. Останній раз облікова ставка Нацбанку була вище 30 % у 2000 році: з 24 березня 2000 р. її було знижено з 35 до 32% річних, а потім з 10 квітня – до 29 % і з 15 серпня – до 27 % річних. У 2001 році НБУ в шість етапів знизив облікову ставку до 12,5 % річних [7].

Згідно з Положенням про регулювання Національним банком України ліквідності банків України від 30 квітня 2009 № 259, застосовуються такі інструменти з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку [1]:

1. Здійснення НБУ рефінансування через постійно діючу лінію рефінансування.

2. Здійснення НБУ рефінансування через проведення щотижня кількісного або процентного тендеру. Так, 1 квітня 2015 відбувся черговий процентний тендер з рефінансування банків, за результатами якого задоволені заявки трьох банків у сумі 218,0 млн грн за середньозваженою процентною ставкою у розмірі 31,73% річних [6].

3. Здійснення НБУ рефінансування через проведення операцій Repo.

4. Здійснення НБУ рефінансування через надання стабілізаційних кредитів.

В даний час Нацбанк видає банкам рефінансування тільки під відтоки депозитів для збереження їх ліквідності за умови зменшення вкладів фізичних та юридичних осіб на 2 % за останні 5 робочих днів з дати звернення. Однак, регулятор не зможе надати підтримку всім банківським організаціям, які вимагають допомоги. При цьому держава буде рятувати тільки ті, які «важать» не менше 2 % активів банківської системи або в яких знаходиться не менше 2 % депозитів всієї банківської системи.

У 2014 році кредити строком понад 30 днів Нацбанку змогли отримати 75, або практично половина працюючих у країні банків, цього року кількість банків-позичальників зросла до 80. У списку одержувачів кредитів НБУ є представники практично всіх мастей: як найбільші приватні і державні банки, так і дрібні фінінститути (табл. 1).

Таблиця 1

ТОП-20 банків за обсягом отриманого в 2014 році рефінансування, млрд грн

№	Банк	Сума
1	ПриватБанк	24,16
2	Ощадбанк	20,81
3	«Дельта»	10,17
4	«Фінансова ініціатива»	8,36
5	Укргазбанк	6,21
6	ВіЕйБі Банк	5,54
7	Укрексімбанк	5,12
8	«Надра»	3,30
9	Альфа-банк	3,06
10	Промінвестбанк	2,49
11	БрокБізнесбанк	2,00
12	ПУМБ	1,76
13	«Київська Русь»	1,68
14	«Фінанси та Кредит»	1,65
15	Фідобанк	1,58
16	Всеукраїнський банк розвитку	1,47
17	«Південний»	1,33
18	УкрБізнесБанк	1,03
19	«Хрещатик»	1,00
20	«Райффайзен Банк Аваль»	0,90
	Решта 55 банків	12,00
	Всього по 75 банкам	115,61

Джерело: [3].

Що стосується обсягів отриманих кредитів, то цілком логічно, що він залежить від розміру самого банку і від його портфеля депозитів фізосіб. І ось такий парадокс: чим більший банк – тим більше шансів, що він отримає рефінансування. Адже уряд не хоче колапсу банківської системи, викликаного падінням якогось великого банку. Приміром, до числа таких банків входять найбільший банк країни «ПриватБанк» (24,16 млрд грн) і найбільший державний банк «Ощадбанк» (20,81 млрд грн). Третє і четверте місце зайняли банки, які проводять агресивну політику розширення, – «Дельта», який нещодавно визнаний неплатоспроможним та «Фінансова ініціатива» (10,16 млрд та 8,35 млрд відповідно). П'ятим за величиною отриманого рефінансування став державний «Укргазбанк» – 6,21 млрд грн [3].

Те, що ПриватБанку було потрібно більше допомоги від НБУ, не дивно. Адже він – найбільший банк серед 158 діючих у країні банків і має статус ощадного спеціалізованого (кошти фізосіб становлять понад 50 % пасивів банку). У ПриватБанку зосереджено 26% обсягу вкладів фізосіб у банківській системі країни і 15 % активів банківської системи. Згідно з даними Нацбанку України, на 1 січня 2015 розмір загальних активів становить 204,585 млрд грн. Обсяги коштів фізосіб – 107,7 млрд грн. Обсяг кредитного портфеля – 161,339 млрд грн. Відтік коштів фізичних осіб за минулий рік – 9,65 млрд грн або 16 % роздрібного портфеля – гривневі вклади скоротилися до 51,150 млрд грн. Забирали клієнти та валютні депозити – вони скоротилися на \$ 2,16 млрд, до \$ 3,59 млрд (-37,6 %) [4].

Загальна сума отриманого рефінансування Ощадбанком склала близько 21 млрд грн. Активи на 1 січня 2015 року – 128,104 млрд грн. Обсяги коштів фізосіб за 4 кв. 2014 р. складають 36,59 млрд грн. Скорочення загального депозитного портфеля в 2014 році – 3 млрд грн, або 9,1 %. Обсяги коштів фізосіб на 2015 р. складають 36,59 млрд грн. За підсумками 4 кварталів 2014 загальний обсяг кредитного портфеля фінустанови становив близько 69,2 млрд грн, з яких 62,4 млрд грн – борги юридичних осіб [4]. У той же час експерти не заперечують, що Нацбанк до такого рішення підштовхнуло і погіршення фінансового стану. Минулий рік банк закінчив зі збитками 8,5 млрд грн.

З даних НБУ виходить, що найбільше рефінансування в 2014–2015 роках отримали державні банки, яким кошти потрібні в основному для фінансування НАК «Нафтогаз України». Приватні ж банки за рахунок рефінансу вирішували проблеми з відтоком депозитів.

Так можна стверджувати, що за 2014 р. Нацбанк надав банкам рекордний обсяг рефінансування у 222,3 млрд грн, подолавши максимум кризового 2008 року в сумі 169,5 млрд грн. Станом на лютий 2015 ця сума збільшилася до 266 млрд грн. Для порівняння, за весь 2013 банки отримали рефінансування в сумі 15,5 млрд грн (рис. 1).

**Рис. 1. Динаміка обсягів рефінансування банків України
Національним банком України, млрд грн
(джерело: [7])**

Найбільший інтерес у статистиці з рефінансування представляють дані щодо видачі саме стабілізаційних кредитів. Стабілізаційний кредит отримати набагато складніше, і, як правило, його отримують банки, у яких

вже немає держпаперів в портфелі. Наприклад, ПриватБанк надав НБУ у вигляді застави судно, літак, майновий комплекс і свої права за кредитами. Звичайно, такі застави НБУ приймає неохоче. Якщо держпапери можна продати, то з майновими комплексами і літаками доведеться «повозитися». Стабілізаційні кредити в минулому році отримали 16 банків. Гроші, отримані від Нацбанку у вигляді стабкредитів, можуть йти тільки на виплату депозитів фізособам, але в розмірі не більше ніж 200 тис. грн. Щоб стежити за цим, НБУ ввів кураторів у всі банки, яким видав стабілізаційні кредити [8]. На даний момент знаходяться в 51 банку.

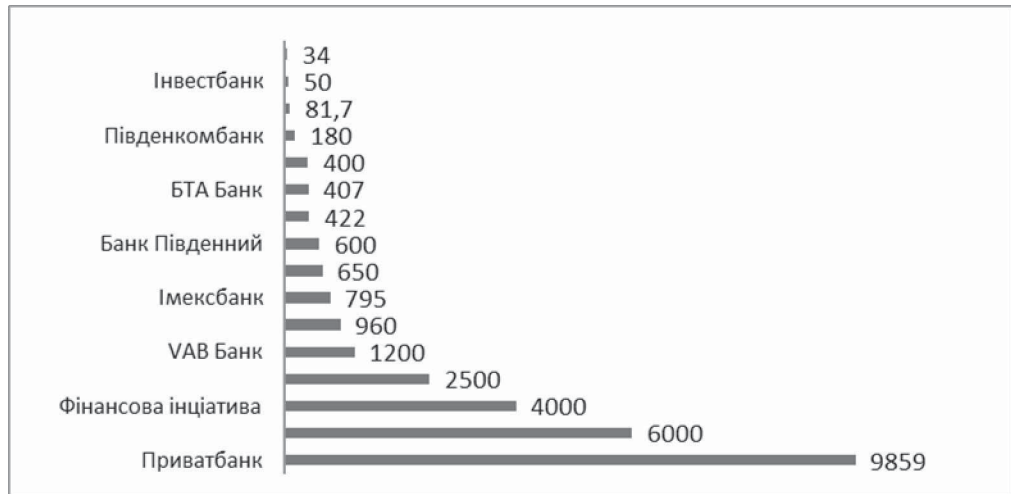

Рис. 2. Обсяги стабкредитів в 2014 році, млн грн
(джерело: [7])

ПриватБанк взяв у Нацбанку 20 стабілізаційних кредитів та кредитів на підтримку ліквідності. Їх загальна сума становила 9,8 млрд грн. Станом на квітень 2015 р. стабкредитів отримано ще 5 загальною сумою в 6,215 млрд грн. Кредити видавалися так: 19 лютого дворічний стабілізаційний кредит на суму 2,28 млрд грн; при цьому в кінці лютого – на 0,7 млрд грн під заставу залізничного рухомого складу; 12 березня – на 1,215 млрд грн під заставу повітряного судна; 27 березня 2015 на 800 млн грн строком на два роки. Останній отримав 15 квітня 2015 р. у розмірі 1,220 млрд грн терміном на два роки під забезпечення повітряного судна. [7]. Рефінансування направлено в більшій мірі на виконання зобов'язань перед фізичними особами, так як ПриватБанк – найбільший учасник ФГВФО. На сьогоднішній день ПриватБанк здійснює виплати вкладникам таких банків, як «Брокбізнесбанк», «Таврика», «Інтербанк», «Сврогазбанк», «Південкомбанк», «Український фінансовий світ», «Соцкомбанк», «Ерде Банк», «Реал Банк», «Форум», «Автокразбанк», «Старокиївський», «Експобанк», «Демарк» та «ВіЕйБі Банк».

На другому місці за підтримки виявився державний Ощадбанк, який отримав в травні-червні 2014 року три стабкредиту на 6 млрд грн під заставу державних і корпоративних облігацій.

У цей час отримання стабкредиту не допомогло відновити платоспроможність 12 фінустановам, в тому числі такі крупним, як: «ВіЕйБі» Банк (1,2 млрд грн),

Імексбанк (795 млн грн), банк «Форум» (422 млн грн), «Південкомбанк» (180 млн грн), «БГ Банк» (81,7 млн грн). А всього банки, в які вводилися тимчасові адміністрації, позичили у кредитора останньої інстанції 13,18 млрд грн [7].

Загальна картина рефінансування НБУ комерційних банків виглядає наступним чином (рис. 3): сума кредитів овернайт становила 125,4 млрд грн (або 48 %), кредити, отримані в результаті тендеру і за операціями РЕПО видавалися на 83,3 млрд грн (або 31 %), кредити під програму фінансового оздоровлення і збереження ліквідності на 57,2 млрд грн (21 %) [4].

Обсяги рефінансування банків Національним банком дійсно вражають. Але за цей період банки погасили 228 млрд грн отриманих позик, і фактично обсяг заборгованості зріс лише на 42 млрд грн. Це – багато, але майже вдвічі менше боргів за кредитами НБУ, виданими в період кризи 2008–2009 років, а саме 77 млрд грн, і досі не повернуті. Загальний обсяг заборгованості за кредитами у лютому нинішнього року зріс на 8,87 млрд грн і на початку березня становить 129,27 млрд грн [3].

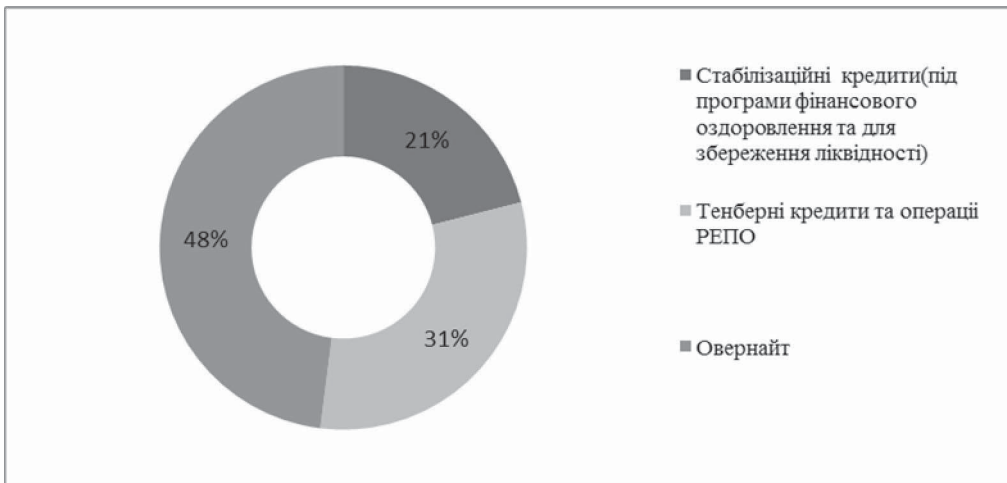

Рис. 3. Активні операції, які проводив НБУ в 2014–2015 роках

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що в політиці НБУ з рефінансування комерційних банків були допущені помилки, які тільки посилили девальваційні процеси в Україні.

Висновки. В Україні постає проблема ефективного запровадження та використання механізмів, які б дозволили банкам разом із Національним банком України ефективніше адаптуватися до будь-яких змін економічної кон'юнктури, в тому числі забезпечувати стабільний стан грошово-кредитного ринку. Ми згодні з автором, що можливими шляхами вдосконалення рефінансування банків можуть бути [5]:

– запровадження нового виду рефінансування – надання внутрішньоденних кредитів, які б забезпечували безперебійне проведення розрахунків та підтримання ліквідності банків, а також сприяли б прискоренню процесу оперативного поповнення коррахунків банків, дозволяли б підтримувати платоспроможність банку й уникати неплатежів у системі розрахунків;

– розширення видів забезпечення за кредитами рефінансування, що сприятиме розвитку інструментів рефінансування й активізує функціонування фондового ринку в Україні;

- сприяння розвитку фондового ринку з метою більш широкого застосування такого виду рефінансування, як операції прямого репо, що сприятиме контролюваному і своєчасному впливові НБУ на ліквідність банків;
- підвищення ролі облікової ставки та ставок рефінансування, що дозволить швидше трансформувати зміни облікової ставки та ставок рефінансування в зміни процентних ставок банків за кредитами і депозитами, а також ставок на міжбанківському ринку;
- встановлення чітких критеріїв для визначення з високою точністю розміру необхідної ліквідності банків, адекватної циклу і стану розвитку економіки, що сприятиме отриманню банками необхідних сум кредитів рефінансування і забезпечить своєчасне їх повернення;
- запровадження контролю з боку Національного банку України за цільовим використанням банками отриманих кредитів рефінансування, що сприятиме спрямовуванню отриманих коштів на підтримання поточної ліквідності або фінансування реального сектора економіки, а не на спекулятивні операції на міжбанківському валютному ринку.

Бібліографічні посилання

1. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України: Постанова Правління Національного банку України: від 30.04.2009 р. № 259 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>
2. **Гребеник Н.** Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття третя. Шляхи вдосконалення політики рефінансування Національним банком України / Н. Гребеник // Вісник НБУ. – 2010. – № 10 (176). – С. 3–18.
3. **Гриньків Д.** НБУ б'є рекорди в рефінансуванні банків [Електронний ресурс] / Дмитро Гриньків. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2015/08/16/285786>
4. Ліга. Фінанси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/banks/2015/3/27/news/42816.htm>
5. **Манжос С.** Рефінансування як інструмент підтримання ліквідності банківських установ України / С. Манжос // Галицький економічний вісник. – Тернопіль : ТНТУ, 2014. – Т. 46. – № 3. – С.130–138.
6. **Москвічова О. С.** Рефінансування як одна з форм державного регулювання ринку кредитних послуг / О. С. Москвічова // Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 23. – С. 310–314.
7. Офіційний сайт Національного банку України (статистика) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.
8. **Салтикова Г. В.** Рефінансування банків: світова практика та напрями розвитку в Україні / Г. В. Салтикова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, 2011. – № 2(14). – С. 142–145.

Надійшла до редакції 25.02.15